

Kloosters in nood

liever ruïne dan disco

Museum Catharijneconvent is gehuisvest in een oud stadsklooster. Andere kloosters vervielen tot ruïne en weer andere beraden zich op hun toekomst. Kloosters zijn kwetsbaar erfgoed geworden.

door Lauran Toorians

Veel kloostergemeenschappen leiden een kwijnend bestaan. Met name in Noordwest-Europa zagen zij na het tweede Vaticaans concilie vanaf ongeveer 1965 een grote leegloop en een afname van nieuwe roepingen, met een sterke vergrijzing als gevolg. Die eist nu zijn tol en dat heeft niet alleen ingrijpende gevolgen voor de gemeenschappen zelf en voor de rooms-katholieke kerk, maar ook voor het erfgoed dat deze instellingen vormen en beheren. Grote gebouwencomplexen worden nog slechts bewoond door een handjevol, veelal hoogbejaarde kloosterlingen, of worden afgestoten nadat de laatste bewoners zijn verhuisd naar een ander klooster of een verzorgingstehuis. Inboedels, inclusief bibliotheken, worden verkocht en andere bezittingen gaan eveneens zwerven of komen met wat geluk terecht in museum of archief. Ook wie niet gelovig is, zal inzien dat zich hiermee een culturele revolutie voltrekt waarbij instellingen verdwijnen die vaak eeuwenlang centra waren van geleerdheid, religieuze inspiratie, zielzorg en vaak ook praktische zorg op het gebied van armoedebestrijding, geneeskunde en onderwijs. De teloorgang van deze 'centra van stilte en bezinning' betekent weliswaar een verlies voor de samenleving als geheel, maar het is moeilijk aan te tonen. Wel zichtbaar, meetbaar en in cijfers uit te drukken, is het verlies van erfgoed in de vorm van gebouwen, landschappelijke elementen en het roerend materieel erfgoed dat daarmee samenhangt.

monumenten

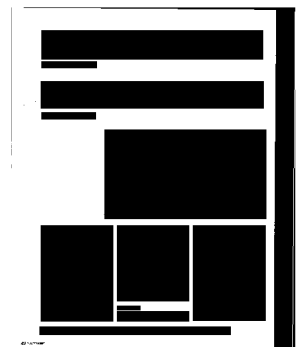
Een complicerende factor in dit proces is dat de meeste kloosters en kerken geregistreerde monumenten zijn. Hoe graag kloostergemeenschappen en zeker bisdommen ook willen, sloop is daardoor vrijwel nooit een optie. De kerkelijke wens om te slopen is groot omdat zo wordt voorkomen dat de gebouwen een al te profane herbestemming krijgen, maar vooral omdat de vrijkomende grond voor goed geld kan worden verkocht. De kerk mag dan de naam hebben rijk te zijn, maar voorzover dat al juist is, ligt die rijkdom in onroerende goederen en kunstvoorwerpen en is vooral de behoefte

aan klinkende munt groot.

Deze kerkelijke 'onwil' is slechts één van de factoren die herbestemming van dergelijke monumenten zo ingewikkeld maakt. Veelal gaat het om grote complexen die naar moderne maatstaven onhandig zijn opgezet en ingedeeld en die zich of in oude binnensteden op toplocaties bevinden, of juist in slecht ontsloten delen van het buitengebied. Het zoeken naar een passende en zinvolle bestemming leidt dan ook gemakkelijk naar 'veel van hetzelfde': cultureel centrum, conferentieoord met hotel- en horecafaciliteiten of museum. Recent zijn alleen al in Noord-Brabant meerdere kloostercomplexen overgedragen aan nieuwe religieuze bewegingen die binnen de katholieke kerk nog wel groeien, waarmee de oude functie natuurlijk het best wordt gecontinueerd. Wat gelovigen, net als de meeste monumentenzorgers liever niet zien is een herbestemming als partycentrum of grootwinkelbedrijf, maar ook daarvan zijn voorbeelden bekend.

Negen nog functionerende of 'herbestemde' kloosters en abdijen in vijf landen sloegen de handen ineen in het kader van het Europees project 'Herbestemming van religieus erfgoed'. Voor de periode 2000-2006 kwam Europees geld beschikbaar om de problematiek te onderzoeken en tot gezamenlijke oplossingen te komen. Onderdeel is een reizende expositie, nu te zien in Museum Catharijneconvent.

Dit museum, gehuisvest in een oud stadsklooster in Utrecht, is partner in het project en een klassiek voorbeeld van herbestemming als museum voor religieuze kunst, hoewel het complex zijn functie als klooster allang kwijt

was voordat het museum werd. Nog een opmerkelijke deelnemer is Fountains Abbey in Noord-Engeland, een abdij die al enkele eeuwen een imposante ruïne is en als zodanig een toeristische trekpleister. Het is een toekomst die de nog functionerende kloostergemeenschappen in het project niet voor ogen zal staan.

Deelnemer in België is de grote Abdij van Park aan de rand van Leuven. Dit norbertijner klooster met een oud en monumentaal gebouwencomplex en een rijk kunstbezit dreigt letterlijk aan vergrijzing ten onder te gaan en is naarstig op zoek naar een manier om het materiële erfgoed, en liefst ook iets van de spirituele functies voor de toekomst te behouden. Na Utrecht zal de expositie hier te zien zijn.

illustratief

De basis van de expositie bestaat uit grote en fraai vormgegeven panelen met afbeeldingen en tekst in combinatie met bijpassende vitrines met objecten. Het verhaal dat wordt verteld loopt langs twee lijnen. Eerst wordt in hoofdlijnen de geschiedenis van het christelijke kloosterwezen voorgesteld, een geschiedenis die heel wat langer is dan de duizend jaar in de titel van de expositie. Gaandeweg komt daar de vraag bij wat er moet of kan gebeuren met kloosters en abdijen die hun religieuze functie verliezen. Getoond wordt ook dat deze problematiek niet nieuw is. Reformatie en Franse Revolutie eisten al eerder hun tol en ook rond 1900 vond met name in Frankrijk een grote golf van kloostersluitingen plaats, met onder meer als gevolg dat Franse kloostergemeenschappen naar Nederland verhuisden. Twee informatieve films lichten dit geheel nader toe. Een bijzonder komische animatiefilm geeft een aardige indruk van het dagelijks leven in een middeleeuws klooster.

Helaas ontbreekt een helder kaartje dat toont waar de deelnemende kloosters zich bevinden. Voor het overige is dit duidelijk geen expositie die is bedoeld om topstukken te laten zien. De getoonde objecten zijn vooral illustratief en voor een deel moderne kopieën. Informeren lijkt hoofdzaak en zeker voor de leek slaagt de expositie daar heel behoorlijk in. Het is dan wel noodzakelijk ook gebruik te maken van de (gratis) audiogids, wat weer met zich meebrengt dat de bezoeker zich moet aanpassen aan het tempo van die gids. Maar misschien is deze gedwongen overgave aan een geregeld leven ook wel het aspect dat de bezoeker het meest in de sfeer van het klooster brengt. Wie die rust kan opbrengen en zich als beginneling wil laten inwijden in de wereld van kloosters en abdijen, kan hier uitstekend terecht.

Lauran Toorians is historicus, taalkundige en publicist

'In Gods naam! 1000 jaar kloosters', 8 februari t/m

2 september, Museum Catharijneconvent, Lange Nieuwstraat 38, Utrecht; di t/ vr 10-17, za en zo 11-17; MK gratis;

www.catharijneconvent.nl; www.heilige-plekken.com

C.J. van der Heck, 'Gezicht op de benedictijner abdij en het kasteel van Egmond', 1635, olieverf op doek, 124 x 255 cm, Utrecht, Museum Catharijneconvent

Annie van Gemert, Dienaressen van de Heilige Geest van de Altijdurende Aanbedding, 1995
Annie van Gemert, Trappistenklooster 'Onbevlekt Ontvangen' te Tegelen, 1994